

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ ТА ПРЕДМЕТУ ГЕОМОРФОЛОГІЇ

Важливим питанням теорії геоморфології є чітке визначення об'єкту і предмету дослідження. М.А. Флоренсов зазначав, що лише дуже приблизно відомо, що таке предмет дослідження геоморфології [23]. Особливістю геоморфології є те, що вона базується на даних як своєї, так і інших наук. З одного боку, це добре – збагачується теорія геоморфології, з іншого – кожна наука має свою теорію, яку не завжди можна застосовувати щодо геоморфології. З'ясування об'єкту й предмету геоморфології удосконалить теорію науки, що у свою чергу, дасть можливість відкривати і пояснювати нові факти.

Дискусія про те, що є об'єктом і предметом геоморфології ведеться ще з 60-х років ХХ ст. І.С. Щукін бачить предмет геоморфології у вивченні рельєфу земної поверхні, його елементарних форм і законів їхнього розвитку [24]. У підручнику О.К. Леонтьєва і Г.І. Ричагова [7] сказано, що об'єктом вивчення геоморфології є рельєф, а предмет чітко не визначений – геоморфологія вивчає будову, походження, історію розвитку і динаміку рельєфу земної поверхні. В.В. Стецюк та І.П. Ковальчук вважають об'єктом геоморфології –рельєф Землі, тобто сукупність нерівностей земної поверхні, утвореної взаємодією ендо- та екзогенних чинників (особливостями функціонування внутрішніх і зовнішніх оболонок планети), а також зростаючим впливом діяльності людини (антропогенним чинником). А —предметом вивчення геоморфології є зовнішній вигляд рельєфу (морфологія), його походження (генезис), вік (час утворення) та динаміка (показники швидкості давнього чи сучасного перетворення) [20]. С.Л. Троїцький [22] об'єктом дослідження геоморфолога вважає поверхню літосфери, яка відділяє її від інших геосфер – атмосфери, гідросфери і кріосфери, а предметом геоморфології як науки – закони розвитку поверхні твердої земної кори. Продовжувачем ідей С.Л. Троїцького став О.М.

Ласточкін [6], який взагалі об'єктом геоморфології визначає земну поверхню як матеріальне утворення, що існує незалежно від дослідника, а предметом дослідження є рельєф земної поверхні не як реальне природне утворення, а як відображення його реально існуючих властивостей на наших моделях. Останні два вчені розглядають рельєф, як поверхню (т.з. —прихильники геометризації рельєфу). Більшість науковців вважає рельєф —тілом, тобто об'ємним утворенням (т.з. —прихильники уречевлення рельєфу) [6]. Важливим аспектом цього питання є вимірність об'єкту та предмету геоморфології: чи це двовимірне утворення (рельєф), чи тривимірне — (рельєф-тіло) [6]. Визначаючи рельєф як поверхню, тобто двовимірне утворення, потрібно розуміти, що цю поверхню через її положення в тривимірному просторі можна описати лише набором точок з трьома координатами. Вичленовуючи категорії рельєфу, одні категорії називаємо денудаційними, інші — акумулятивними, під якими розуміємо певний об'єм літосферної речовини, що переміщується [17]. Немає єдності у вчених —об'ємників!: одні межу рельєфу проводять до поверхні Мохоровичича [4], інші обмежують рельєф поверхнею геоїда [9] тощо. Вважаємо, що визначити чітко межу об'ємної структури рельєфу можна буде лише тоді, коли вчені сформулюють досконалі методи дослідження внутрішньої будови Землі, а не такі приблизні, які є зараз.

На нашу думку, розв'язанням цього питання може стати системний підхід. Вперше його розробив для біології Людвіг фон Берталанфі (—Загальна теорія систем [11]). А інші науки почали удосконалювати і доповнювати цю теорію для власних потреб. Серед філософів, це передусім А.І. Уйомов [22], в геології Р.А. Жуков [3], у ландшафтознавстві В.Б. Сочава [18], з геоморфологів виділимо Ю.Г. Сімонова [14], О.А. Борсук та І.І. Спаську [1], О.В. Кашменську [4], О.В. Сенькіна [13] та інші.

Системний підхід розглядає рельєф як систему. Причому вона є складовою більшої системи — Землі та включає в себе менші системи: річкові басейни, рівнини, гори тощо, тобто є підсистемою і надсистемою водночас.

Визначень системи є дуже багато. Так, О.В. Кашменська схиляється до визначення, яке дали Ю.А. Косигін і В.А. Соловійов [4]: —системою називаємо будь-який складний об'єкт (предмет, явище, ситуацію), в якому можна виділити складові частини

– елементи, об'єднані певними зв'язками і відносинами. Мережу зв'язків вони називають структурою. У ландшафтознавстві виділяють вертикальну структуру, територіальну і часову [2]. Подібно можна виділити і структури рельєфу, відповідним чином назвавши їх. Вертикальна структура рельєфу – це певні об'єми порід, які слугують механізмом, що утворює рельєф (морфоструктури і геотектури). Територіальна структура ландшафту відповідає морфологічній структурі рельєфу. Часову структуру як ландшафту, так і рельєфу, можна назвати динамікою – зміни, які відбулися протягом певного часу. Генезис і вік рельєфу є динамічними показниками [5], отже їх відносимо також до динамічної структури. Згідно з цим використовуючи системний підхід, розуміємо об'єкт геоморфології – рельєф як систему структур земної поверхні. Предметом геоморфології є вивчення певної частини об'єкту, яка цікавить суб'єкта – певної структури – просторової, об'ємної чи часової (динамічної). Важливим при вивченні предмету в геоморфології є те, що не завжди вивчається якась одна структура, можна вивчати одночасно декілька структур. Див. табл. 1.

Таблиця 1. Проблеми визначення об'єкту та предмету геоморфології

Об'єкт геоморфології	Предмет геоморфології
Макро рельєф	Просторова структура Динамічна структура Вертикальна структура
Мезо рельєф	Просторова структура Динамічна структура Вертикальна структура
Мікро рельєф	Просторова структура Динамічна структура Вертикальна структура
Нано рельєф	Просторова структура Динамічна структура Вертикальна структура

Список літератури:

1. Борсук О.А., Спасская И.И. Некоторые аспекты приложения системного анализа в геоморфологии // Моск. филиал Геогр. о-ва СССР – М., 1976. – С. 93 – 102.
2. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології: Підр. для студ. вузів, що вивчають дисципліни «Ландшафтна екологія», «Ландшафтознавство». – К.: Либідь, 1993. – 224с.
3. Жуков Р.А. Системный подход и методологические резервы теоретической геологии // Методы теоретической геологии. – Л.: Недра, 1978. – С. 24 – 81.
4. Кашменская О.В. Теория систем и геоморфология. – Новосибирск: Наука, 1980. – 120 с.
5. Ласточкин А.Н. Морфодинамическая концепция общей геоморфологии / ЛГУ. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 217 с.
6. Ласточкин А.Н. Предмет и динамическая концепция геоморфологии // Геоморфология, 1982. – №2. – С. 56 – 63.
7. Леонтьев О.К., Рычагов Г.И. Общая геоморфология: Учеб. для студ. геогр. спец. вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1988. – 319с.
8. Лилиенберг Д.А., Орлянкин В.Н. Дискуссия о содержании геоморфологии // Вопр. геогр. – М., 1963. – Сб. 63: Количественные методы в геоморфологии. – С. 168 – 169.
9. Лоскутов Ю.И., Филатов В.Ф. К вопросу о содержании геоморфологии и объекте ее исследования // Геоморфология, 1978. – №1. – С. 72 – 75.
10. Николаева Т.В. К вопросу о выработке единой теории геоморфологии // Основные проблемы теоретической геоморфологии. – Новосибирск: Наука, 1985. – С. 104 – 106.
11. Проблемы методологии системного исследования. – М.: Мысль, 1970.
12. Проблемы теоретической геоморфологии / Ю.Г. Симонов, Д.А. Тимофеев, Г.Ф. Уфимцев и др. – М.: Наука, 1988. – 256 с.
13. Сенькин О.В. Проблемы применения геоморфологической системы // Вестник ЛГУ. Сер. 7. – 1986. – Вып. 3. – С. 62 – 68.
14. Симонов Ю.Г. Анализ геоморфологических систем. Актуальные проблемы теоретической и прикладной геоморфологии // Моск. филиал Геогр. о-ва СССР. – М., 1976. – С. 69 – 92.
15. Симонов Ю.Г., Борсук О.А. Системный подход в геоморфологии и эрозионно-денудационные морфосистемы // Рельеф и ландшафты. – М., 1977. – С. 66 – 73.
16. Симонов Ю.Г. Системный анализ в географии: (Гносиологические аспекты) // Физ. география и геом. – К.: Высш. шк., 1984. – Вып. 31. – С. 3 – 8.
17. Современный рельеф. Понятие, цели и методы изучения / Кашменская О.В., Николаев В.А., Хворостова З.М. и др. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1989. – 157с.
18. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах. – Новосибирск: Наука, 1978. – 320с.
19. Спиридонов А.И. О содержании геоморфологии (в продолжение дискуссии) // Геоморфология, 1979. – №4. – С. 34 – 42.
20. Стецюк В.В., Ковальчук И.П. Основи геоморфології: Навч. посіб. / За ред. О.М. Маринича. – К.: Вища шк., 2005. – 495 с.
21. Троицкий С.Л. О предмете и основных методах геоморфологии // Методы геоморфолог. исследований. – Новосибирск: Наука, 1967. – С. 56 – 60.

22. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272с.
- 23.Флоренсов Н.А. Очерки структурной геоморфологии. – М.: Наука, 1978.
- 24.Щукин И.С. Общая геоморфология. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1960. – Т. 1. – 616с.